

İçindekiler

MEDRESE

7

RASATHANE

25

KÜTÜPHANE

43

ECDADIN İZİNDEN

57

**BU KİTAPTA GEÇEN
BAZI KELİMELEİN ANLAMLARINI
MERAK EDİYORSAN...**

60

Medrese

Ben medrese. Osmanlı'nın ilme verdiği değerin, akla duyduğu hürmetin, **HİKMETİ KUŞATAN ANLAYIŞININ** adıyım. Ben yalnızca dört duvar arasında ders yapılan bir bina değilim;

*ben bir mektebim, bir okulum,
bir nefesim, bir dirilişim.*

Beni görenler önce kubbelerime bakar, sonra taş işçiliğime hayran kalır. Avlularımda ulu bir çınar ya da bir şadırvan bulunur. Revaklarla çevrili bu avluların etrafında ders odaları, talebelerin yatılı kaldığı odalar, müderris odaları, mescidim ve kütüphanem yer alır. Büyük olanlarımızda ayrıca aşevi, darüşşifa, hamam ve kütüphane gibi yapılar olur. Yani dış görünüşüm, içimde verilen eğitim kadar özenlidir. Ama asıl güzelliğim **İÇİMDE YEŞEREN FİKİRLERDEDİR.**

Kelime anlamım “ilim öğrenilen yer” demektir. Rabbinin ilk kelamı “Oku!” emri bana ruh oldu. Kur'an-ı Kerim'de geçen “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

ayeti benim kalbime kazındı. Asırlarca bilenle bilmeyeni ayırt eden, cehaleti aydınlığa çeviren bir ocak oldum. Sevgili Peygamberimin (s.a.v.) sesi de yüz yıllarca yankılandı ders halkalarımda:

"İlim öğrenmek her Müslümana
farzdır." İşte ben bu farzın
hizmetinde ruh buldum.

Medrese geleneğini Peygamber Efendimiz (s.a.v.) dönemindeki Ashab-ı Suffa'ya kadar götüren görüşler var ancak sistemli bir kurum olarak ortaya çıkışım, on birinci yüzyılda Büyük Selçuklular döneminde, Alparslan'ın veziri Nizamülmülk'ün Bağdat'ta kurmuş olduğu **"NİZAMİYE MEDRESELERİ"** ile başladı. Burası yalnızca dinî ilimlerin değil; matematik, astronomi, tıp ve felsefe gibi ilimlerin de okutulduğu, öğrencilere barınma ve burs imkânının sağlandığı, hocalarına düzenli maaş verildiği, İslam tarihinde düzenli eğitim ve devlet desteğiyle öne çıkan modern anlamdaki **İLK YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARIYDI.**

Nizamiye Medreseleri sonraki yıllarda Anadolu ve İslam dünyasındaki birçok eğitim kurumuna örnek oldu. Sonrasında Anadolu Selçukluları Nizamiye geleneğini Anadolu'ya taşıdılar; Konya'da "Sırçalı ve Karatay Medresesi", Erzurum'da "Çifte Minareli Medrese", Sivas'ta "Gök Medrese", Kırşehir'de "Cacabey Medresesi" gibi birçok

medrese açtılar. Bu medreseler sayesinde Anadolu hem âlimlerin yetiştiği bir ilim yurdu hem de İslam kültürünün parladığı bir merkez hâline geldi.

Osmanlı Devleti, Selçukluların başlattığı bu sistemin temel dinamiklerini alarak üzerine kendilerine has eklemeler yapıp dönemin **"YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU"** olarak nitelendirilebilecek kurumlarını yani bizi inşa etti.

Osmanlı Dönemi'nde ilk kez Orhan Gazi döneminde İznik'te açıldım. Buraya atanan ilk müderris Davud-u Kayserî idi. Ardından Bursa'daki "Yıldırım Bayezid Medresesi", Edirne'deki "Üç Şerefeli Medrese" ve İstanbul'da inşa edilen büyük külliyeler içinde yer alan medreselerle gelişmeye devam ettim.

Özellikle Fatih Sultan Mehmet Han'ın kurduğu "Sahn-ı Seman Medreseleri" ile dönemin en üst düzey ilim merkezi hâline geldim. Fatih,

"Başkasının bana bahsettiği bir hükümdarlıktansa kendi kurduğum medresede müderrislik yapmayı yeğlerim"

diyerek bana verdiği değeri gösterdi. Bu medreseyi sadece kurmakla kalmayan Fatih Sultan Mehmet matematik ve astronomi âlimi Ali Kuşçu ile beraber müfredatımı da hazırladı ve ben **AVRUPA'NIN EĞİTİM KONUSUNDA ULAŞACAĞI NOKTAYA ÇOK ÖNCEDEN ULAŞTIM.**

Kanuni Sultan Süleyman ise “Süleymaniye Medresesi” ile Osmanlı medrese sisteminin **EN GELİŞMİŞ ÖRNEĞİNİ VERDİ**, beni adaletin ve hikmetin merkezine yerleştirdi. Kademeli eğitim yapısıyla İptidai’den Darülhadis ve Tıp Medresesi’ne kadar farklı seviyelerde eğitim verdim.

Ben medrese. Osmanlı Devleti benimle sadece kendi halkına değil, ümmete hizmet etmeyi hedefledi. Şam’dan, Kahire’den, Bağdat’tan, Semerkand’dan gelen talebelerle dolup taşardım. **BEN ÜMMETİN MEDRESESİYDİM.** Uluslararası ilmî etkileşim, benim duvarlarımda asırlar öncesinden yaşandı. Her milletten, her iklimden öğrenci burada kardeşçe yaşar, ilimle büyüdü.

Ben medrese, ilmin kapısı. Taşlarımın serinliğinde sadece öğrenciler değil, uzak diyarlardan gelen gözler de ilmin izini sürdü. Nice seyyah, elçi, düşünür beni görmeye geldi. Kimisi merakla, kimisi şüpheyle... Fakat hepsi hayranlıkla ayrıldı avlumdaki. Mesela Evliya Çelebi... O benim en vefalı misafirlerimdendi. Defterine beni yazarken şöyle demişti:

*“İstanbul’da öyle medreseler vardır ki
orada ilim sadece okunmaz, içilir.
Talebe âdeta ilimle yıkanır.”*

Sonra Fransız seyyah Jean Thevenot... Benim revaklarımın gölgesinde durdu uzun uzun. Talebelerimin kitaplarına olan sadakatini, müderrislerimin vakarını izledi. Dedi ki:

"Osmanlı medreselerindeki
düzen, Avrupa'nın en meşhur
mekteplerinde bile yok."

İngiliz elçileri de uğradı bana. Gözlemlerini krallarına
rapor ederken şöyle not düştüler:

"Bu ilim kurumlarında yalnız ders değil, **AHLAK DA
ÖĞRETİLİR.** Talebeler edepli, müderrisler mütevekkil."

İtalyan elçiler, Venedikli tacirler, Alman misyonerler...
Kimi politik merakla kimi bilimsel heyecanla baktı bana.
Hepsi şu gerçeği fark etti:

*"Osmanlı sadece toprak değil, zihin ve
gönül fetheden bir devlettir. Bunun
temelinde de medreseler vardır."*

Bir gün beni ziyarete gelen bir baba ve oğlu, taş av-
lunda yavaş adımlarla yürüyordu. Oğul, başını kaldırıp et-
rafa bakındı. Merak dolu gözlerle babasına döndü:

"Baba neden herkes bu medreseye bu kadar saygı
gösteriyor, neden bu kadar önemli burası?"

Baba gülümsedi, oğlunun başını okşayarak yanıtladı:

"Oğlum, burası sadece taş duvarlardan ibaret bir yer
değil. Burası bir anlayışın meyvesi. **OSMANLI, İLMİ
DEVLETİN TEMELİ KABUL ETTİ.** Osmanlı'da ilim
sadece bilgi değil; adaletin, barışın ve ahlakın temeli ola-
rak görülürdü."

"Yaniii... Savaşlardan ve fetihlerden daha mı önemliydi
ilim?"

"Elbette. Osmanlı yöneticileri biliyordu ki **BİR TOP-
LUM ANCAK İLİMLE YÜKSELİR.** Cehalet ise zul-
mün en büyük kaynağıdır. O yüzden bu medreseye gös-
terilen hürmet aslında insanlığa duyulan hürmettir."

Çocuk hayranlıkla taş duvarlara, kemerlere, işlemeli
sütunlara göz gezdirdi. Sanki konuşulanları duvarlar da
dinliyordu. Babası anlatmaya devam etti:

“Osmanlı’da sıbyan mektebinden sonra genellikle medreselere girilir. İlk Osmanlı medreselerinde ders veren müderrislerin çoğu İslam dünyasının meşhur ilim merkezlerinde yetişmişler, sonradan ülkelerine gelerek ders vermek üzere istihdam edilmişlerdir. Gün sabah ezanıyla başlardı burada. Talebeler seccadelerinden kalkar, abdest alır, ders halkalarına katılırdı. Müderris derse başladığında herkes büyük bir dikkatle dinler, notlar alır, sonrasında tartışmalar başlardı. Öğrenme metodu ise **‘TEKRAR’** üzerineydi.

*Öğrenmek sadece ezberlemek
değil, anlamak ve sindirmektir.”*

Babasının anlattıkları ilgisini çekmişti çocuğun.

“Ne güzelmiş baba! Hangi dersler verilirdi bu okullarda?”

“Dersler geniş bir yelpazeyi kapsardı oğlum. Kur’an-ı Kerim tefsiri, hadis, fıkıh, kelam gibi dinî ilimlerin yanında matematik, astronomi, tıp, mantık, edebiyat, tarih, geometri ve felsefe gibi akli ilimler de öğretilirdi. Her ders talebeye sadece bilgi değil, **HAYATİ YORUMLAMA BECERİSİ KAZANDIRMAK İÇİNDİ**. Öğrencilerin gelişimi dikkatle takip edilir, neredeyse bire bire yakın bir eğitim verilirdi. Haftalık ders programları düzenliydi; bazı günler dersler teorikti, bazı günler münazaralı geçerdi. İleri düzeydeki medreselerde farklı ihtisas alanlarına göre sınıflar ayrılırdı.”

“Öğrencilerin tatil günleri var mıydı?”

“Medreselerde salı ve cuma günleri ve üç aylar tatildi. Recep, Şaban ve Ramazan aylarında medresede ilim öğrenen öğrenciler memleketlerine gitmek yerine Anadolu’nun küçük köy ve kasabalarına giderek halkı eğitirlerdi. Bu sisteme **‘CERRE ÇIKMA’** denilmekteydi. Bu sistem sayesinde eğitim imkânı olmayan kentli ve köylüler eğitiliyor, merkez ve taşra arasındaki eğitim ve kültür farkı bir nebze olsun ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu.”

“Yani bir nevi uygulamalı eğitim mi bu?”

“Aynen öyle oğlum. Cerre çıkan öğrenciler hem halka hizmet ederler hem de kendilerini yetiştirirlerdi.

*Bu yolculuk sadece bilgi değil;
sabır, tevazu ve irfan da öğretirdi.
Yani onların tatili bile ilimle,
zikirle, tefekkürle iç içeydi.”*

“Peki bu medreseler ücretsiz miydi?”

Baba gülümsedi, gözleri doldu:

“Medreseler vakıflarla yaşatılırdı oğlum. Talebeler burada **ÜCRETSİZ BİR ŞEKİLDE YATILI KALIRDI.** Talebelerin yemek ve barınma ihtiyacı, ‘müderris’ adı verilen hocaların maaşları, kütüphanelere alınan kitapların ücreti; vakfedilen dükkânlar, hanlar, çarşılar ve tarlaların gelirleriyle karşılanırdı. Bu hayır zincirine, hayır konusuna çok önem veren ve çokça hayırlar yapan Hürrem Sultan,

Mihrişah Valide Sultan ve Kösem Sultan gibi **PADIŞAH ANNELERİ VE HANIMLARI DA KATILIRDI.**

Çünkü onlar bilirlerdi ki
gerçek yatırım, insanın kalbine
ve zihnine yapılan yatırımdır."

Çocuğun gözleri ışıldadı, saygı ve gururla medresenin duvarlarına göz gezdirdi.

"Baba, peki medresedeki okuyan öğrenciler **NE ZAMAN MEZUN OLUYORLARDI?**"

"Medreselerde talebinin hangi medresede okuduğu önemli değil, hangi hocanın rahle-i tedrisatından geçildiği

önemli ve değerliydi. Eğitim ve öğretim süresi sabit olmayıp **EĞİTİMİNİ TAMAMLAYANLARA 'İCAZET-NAME' ADINDA YAZILI BELGELER VERİLİRDİ.**

Ama en güzeli, o icazetnamede hocasının isminin, onun hocasının ve onun da hocasının isminin yazılmasıydı.

Çünkü ilim bir zincirdi,
yani halkadan halkaya
aktarılan bir emanet..."

"Baba bir şey daha sorabilir miyim?"

"Sor tabii oğlum, ilim merakla başlar."

"Medreseden mezun olanlar ne iş yaparlardı? Yani sadece hoca mı olurlardı?"

"Çoğu zaman hoca olurlardı, evet... Ama sadece o kadar değil. Medrese mezunu olmak Osmanlı'da çok kıymetliydi. Çünkü o kişiler iyi eğitim almış hem dinî hem akli ilimleri öğrenmiş kimselerdi. O yüzden devlet onlara kadılık, müftülük gibi görevler verir; ilimde çok ilerleyenler zamanla şeyhülislam olabilir veya padişahın yanında danışman, kâtip ya da şeyh gibi görevlerde bulunabilirlerdi. Kısaca medrese mezunları sadece 'okumuş insan' değil aynı zamanda Osmanlı toplumunun adalet, eğitim ve dinî yapısında görev alacak rehber kişiler olarak görülürdü. Medrese bir anlamda **OSMANLI'NIN ENTELEKTÜEL VE AHLAKİ OMURGASINI İNŞA EDERDİ."**

Ben medrese. Bugün belki benim adıma rastlamazsınız. Avlularımda artık sessizlik hâkim olabilir. Ancak ruhum hâlâ yaşıyor. Bunun benim yerimi üniversiteler, fakülteler, enstitüler, araştırma merkezleri aldı. Fakat eğer bir eğitim kurumunda ilim ahlakla, bilgi hikmetle, öğretim merhametle buluşuyorsa işte orada ben hâlâ varım. Hâlâ bir eğitim kurumu insanı inşa edebiliyorsa ben yaşıyorum demektir.

Ben medrese. Ben sadece geçmişte kalan bir eğitim kurumu değilim, ben Osmanlı medeniyetinin iyilikle ve hikmetle yürüdüğü yoldaki **KADİM BİR İZİM.**

**Medreseden sonra
sözü, Orta çağ
Avrupası'nda bir
Üniversite alır:**

Ben Orta Çağ Avrupası'nda bir üniversiteyim. Bana bakanlar büyük bir bilgi yuvası gördü ama içine girenler bazen sessizlik, bazen de **KURALDAN İBARET BİR DÜNYA** buldu. Ben bir kurumdum ama şefkatle değil, disiplinle kuruldum. Benim içimde ilim arandı ama çoğu zaman cevap değil, tekrar bulundu.

*Çünkü ben; bir anlayışın,
bir çağın ve belki de bir
korkunun ürünüyüm.*

Sınıflarım kalabalık değildi ve sessizdi. Öğrencilerim çoğunlukla **SOYLU AİLELERİN OĞULLARIYDI**. Köylerdeki çocuklar ergenlik çağına geldiklerinde yetişkinler gibi çalışmaya başladıkları için okula gitmezlerdi.

Hocalarım yüksekçe bir kürsüye oturur, Latince metinleri okurdu. Öğrenciler başını eğip, sadece dinlerdi. Öğrencilerimin çoğu bu dili bilmezdi. Not almak zordu çünkü çoğu öğrencinin elinde kâğıt yoktu. Yazı yazmak için tahtadan bir sehpa taşınırdı. **KİTAP MI? O NEREDEYSE YOKTU**. Bir kitap, bir çift öküz kadar ederdi. Kitaplar el yazmasıydı, çoğaltmak zaman alırdı. Çoğu kez kitap yalnızca hocanın elindeydi, öğrencinin değil.

